

Works of Alexandre Javakhishvili Geographical Society of Georgia

New Series

III (XXI)

Tbilisi
2022

საქართველოს ალექსანდრე ჯავახიშვილის
სახელობის გეოგრაფიული საზოგადოების შრომები

ახალი სერია

III (XXI)

თბილისი
2022

კრებული იწყება ნაშრომით, რომელშიც ასახულია საქართველოს გეოგრაფიული საზოგადოების ცხოვრება და საქმიანობა XX საუკუნის 30-იანი წლების პოლიტიკური რეპრესიების ქარცეცხლიან ეპოქაში, საზოგადოების აკადემიურ და ადმინისტრაციულ პერსონალს შორის არსებული დაპირისპირება და დღემდე გაუხმაურებელი, დრამატიზმით აღსავსე ადამიანური ურთიერთობები. სტატიების ნაწილი ეძღვნება ნიადაგების გეოგრაფიის საკითხებს: აჭარის სხვადასხვა მუნიციპალიტეტების ტერიტორიებზე ნიადაგების მორფოლოგიურ-გენეზისური ნიშან-თვისებების მეთოდებით წარმოებულ საველე კვლევების შედეგებს; ასევე ცენტრალური კავკასიონის ნიადაგების თავისებურებებს (ხევის მაგალითზე). რამდენიმე სტატიაში წინა პლანზეა წამოწეული გარემოს ეკოლოგიური პრობლემები: შავი ზღვის ნაპირების აბრაზიის მიზეზ-შედეგები; მდ. ჭოროხზე წყალსაცავების შექმნის შედეგად ბათუმის ზღვისპირეთში ნატანის შემცირების გამო პლაჟების ზოლის მოსალოდნელი სრული აბრაზიული კოლაფსი; ასევე საქართველოს მთიან რაიონებში მდინარეთა ჩახერგვებთან დაკავშირებული დაგუბების გარღვევების შედეგად წარმოშობილი ნაზღვლევი წყალმოვარდნებით შექმნილი საშიშროებები; განხილულია შექმნილი პრობლემების რეგულირების მეთოდიკა. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერთა ნაშრომი კი ზოოლოგიური განყოფილების ძუძუმწოვარ ცხოველთა ფონდში დაცული ციყვების (*Sciurus*) კოლექციების შესწავლისა და სისტემატიზაციის მცდელობაა. კრებულში შესული სტატიები ეძღვნება აგრეთვე საზოგადოებრივი გეოგრაფიის საკითხებს: გეოგრაფიული გარემოს როლს ეთნოგენეზისა და ეთნიკურ ისტორიაში; თბილისის ურბანიზაციასა და ეკოლოგიურ პრობლემებს. ენათმეცნიერთა შრომებში კი: საინტერესოდ არის დანახული საქართველოს ტოპონიმები; ლინგვისტურ-ფილოლოგიური ანალიზის შედეგად ეპითეტად გამოყენებული გეოგრაფიული სახელის მქონე ლათინურ ფიტონიმთა ქართულად სწორად გადმოტანისათვის შემოთავაზებულია გარკვეული წესები.

სარედაქციო კოლეგია არ არის პასუხისმგებელი სტატიებში გამოთქმულ მოსაზრებებსა და მოყვანილ დაცვენებზე.

The collection begins with a paper that describes the life and activities of the Geographical Society of Georgia in the fiery era of political repressions in the 30-s of the XX century, the conflict between the academic and administrative staff of the society, and human relations full of drama, which have not been publicized to this day. Part of the articles is devoted to the issues of geography of soils: the results of field studies conducted by the methods of morphological-genesis characteristics of soils in the territories of different municipalities of Adjara; as well as the peculiarities of the soils of the Central Great Caucasus (on Khevi example). In several articles, the ecological problems of the environment are brought to the fore: the causes and consequences of the abrasive of the Black Sea shores; as a result of the creation water reservoirs on Chorokhi river, due to the reduction of sediment in the Batumi seashore, the expected complete abrasive collapse of the beach strip; as well as the dangers created by flash floods arising as a result of dam breaks related to river crossings in the mountainous regions of Georgia; the method of regulation of created problems is discussed. The work of the scientists of the National Museum of Georgia is an attempt to study and systematize the collections of squirrels (*Sciurus*), kept in the mammal fund of the Zoological Department. The articles included in the collection are also devoted to issues of public geography: the role of geographical environment in ethnogenesis and ethnic history; urbanization and ecological problems of Tbilisi. Toponyms of Georgia are interestingly seen in the works of linguists; as a result of linguistic and philological analysis, certain rules are proposed for the correct translation of Latin phytonyms with geographical names used as epithets into Georgian.

The Editorial Board is not responsible for the opinions and conclusions in the articles.

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო კ ო ლ ე გ ი ა :

დალი ნიკოლაიშვილი (მთავარი რედაქტორი), **ქეთევან მგალობლიშვილი** (პასუხისმგებელი მდივანი), **მელორ ალფენიძე**, **ნანა ბოლახიშვილი**, **გიორგი გოგსაძე**, **მარიამ ელიზბარაშვილი**, **ნინო კეზევაძე**, **გულიკო ლიპარტელიანი**, **ლია მაჭავარიანი**, **გიორგი მელაძე**, **ელენე სალუქვაძე**, **ნინო ჩხრბაძე**

Editorial Board:

Dali Nikolaishvili (editor in chief), **Ketevan Mgaloblishvili** (executive secretary), **Melior Alpendidze**, **Nana Bolashvili**, **Nino Chikhradze**, **Mariam Elizbarashvili**, **George Gogsadze**, **Nino Kezevadze**, **Guliko Liparteliani**, **Lia Matchavariani**, **George Meladze**, **Elene Salukvdze**

ტომის რედაქტორები: **დალი ნიკოლაიშვილი**, **ქეთევან მგალობლიშვილი**

ISSN 2587-5450

© საქართველოს ალექსანდრე ჯავახიშვილის სახელობის გეოგრაფიული საზოგადოება

შინაარსი

დალი ნიკოლაიშვილი ზოგიერთი შტრიხი საქართველოს გეოგრაფიული საზოგადოების ცხოვრებიდან პოლიტიკური რეპრესიების პერიოდში - 1937 წელი	7
მერაბ მგელაძე, ანთაზ ქიქავა მთიან შიდა აჭარაში ინტრაზონალურად ფორმირებული წითელი შეფერილობის ნიადაგების მორფოლოგიური ნიშნები	27
ქეთევან გოგიძე ცენტრალური კავკასიონის ნიადაგების თავისებურებანი (ხევის მაგალითზე)	34
მელორ ალფენიძე შავი ზღვის ნაპირების აბრაზიის მიზეზები და შედეგები	41
გიორგი მეტრეველი, ლია მაჭავარიანი, ნინო კარანაძე ჭოროხის წყალსაცავების კასკადით ბათუმის ზღვისპირეთში შექმნილი პრობლემების რეგულირების მეთოდიკა	52
სოფიო გორგიჯანიძე, გოჩა ჯინჭარაძე ნაზღვლევი წყალმომარაგების გეოგრაფია და მათი თავიდან აცილების გზები	65
ვერა ფხაკაძე, მაია ინწკირველი, ეკატერინე გაფრინდაშვილი, თამარ შენგელია, ქეთევან მაგალობლიშვილი საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ზოოლოგიურ კოლექციების ძუძუმწოვარ ცხოველთა ფონდში დაცული ციყვების (Sciurus) შესწავლისათვის ..	74
ზურაბ დავითაშვილი გეოგრაფიული გარემოს როლი ეთნოგენეზისა და ეთნიკურ ისტორიაში	84
ნინო ხარებავა თბილისის ურბანიზაცია და მასთან დაკავშირებული ეკოლოგიური პრობლემები	94
ნანა ხოჭოლავა-მაჭავარიანი, ლელა ჩოთალიშვილი გეოგრაფიული სახელები ლათინურ ფიტონიმებში და მათი ქართულად გადმოტანის წესები	106
ნარგიზ ახვლედიანი დაკარგული გეოგრაფიული სახელწოდებები ბათუმის შემოგარენში	112

გეოგრაფიული გარემოს როლი ეთნოგენეზისა და ეთნიკურ ისტორიაში

აბსტრაქტი. გეოგრაფიული გარემო უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის პროცესში. გეოგრაფიული დეტერმინიზმის მსოფლმხედველობითი კონცეფციის წარმომადგენლები სწორედ გეოგრაფიულ გარემოს მიიჩნევენ საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელ ფაქტორად, ხოლო ზოგიერთი მკვლევარი ეთნოსს, პირველ რიგში, გეოგრაფიულ-ბიოლოგიურ და არა სოციალურ-კულტურულ ფენომენად თვლის. ნებისმიერი ეთნოსის ჩამოყალიბება (ეთნოგენეზისი) ხდება გარკვეულ გეოგრაფიულ, კერძოდ, ლანდშაფტურ გარემოში, რაც განსაზღვრავს კიდევ ეთნოსის ანთროპოლოგიურ და კულტურულ მახასიათებლებს (მეურნეობის ტიპი, საცხოვრებლის ფორმა, ჩაცმულობა, საკვები, აგრეთვე ენა და სულიერი კულტურა). ამა თუ იმ ხალხის ეთნოგენეზისი, როგორ წესი, სხვადასხვა ეთნოსების ურთიერთმოქმედების (მიქსაცია, ასიმილაცია, სეპარაცია) შედეგია, რაც იმას მიგვანიშნებს, რომ ეთნოგენეზისა და ეთნიკურ ისტორიაში დიდ როლს ასრულებს მიგრაციული პროცესები და არაერთი ეთნოსის წარმოშობა ადგილობრივი და მოსული ეთნოსების ურთიერთქმედების შედეგია. მაგრამ თვით ამ მიგრაციების ანუ ხალხთა მასობრივი გადასახლებების (განსაკუთრებით ძველ და შუა საუკუნეების პერიოდებში) მიზეზი, ძირითადად, გეოგრაფიული გარემოს გაუარესება, მიწების დეგრადაცია, კლიმატის ცვლილება და ბიორესურსების დეფიციტი იყო. სტატიაში გატარებულია აზრი, რომ გეოგრაფიულმა ფაქტორებმა განაპირობა არაერთი მასობრივი მიგრაცია, რამაც არსებითი როლი შეასრულა მთელი რიგი ხალხების ეთნოგენეზისში და საფუძვლიანად შეცვალა მსოფლიოს ეთნიკური რუკა. ასევე, სტატიაში გამოყოფილია მოსული და დამხვდური ეთნოსების ურთიერთქმედების შესაძლო შედეგის ექვსი სხვადასხვა ვარიანტი და მოყვანილია შესაბამისი მაგალითები.

საკვანძო სიტყვები: გეოგრაფიული გარემო, ეთნოსი, ეთნოგენეზისი, ეთნიკური ისტორია, მიგრაცია.

აქტუალობა. გეოგრაფიული გარემოს როლი საზოგადოების განვითარებაში – ერთ-ერთი უძველესი მსოფლმხედველობრივი საკითხია და მასზე კამათი საუკუნეებია გრძელდება. გეოგრაფიული დეტერმინიზმი, მოძღვრება, რომელიც საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელ ფაქტორად გეოგრაფიულ გარემოს მიიჩნევს და რომელსაც დიდ მეცნიერებსა და მოაზროვნეებს შორის არაერთი მიმდევარი ჰყავდა, საბჭოთა პერიოდში უარყოფილი და უგულებელყოფილი იყო, როგორც მარქსიზმთან შეუფერებელი და წინააღმდეგობაში მყოფი. ალბათ, ამიტაც აიხსნება, რომ დღესაც კი გეოგრაფიული ფაქტორების როლს საზოგადოების ცხოვრებაში (პოლიტიკა, ეკონომიკა, კულტურა) სათანადო ყურადღება არ ექცევა და მკვლევარები ერიდებიან აშკარად გააკეთონ ისეთი დასკვნები, რომლებსაც გეოგრაფიული დეტერმინიზმის ინტერპრეტაცია შეიძლება მიეცეს.

¹ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საერთაშორისო ურთიერთობების მიმართულება, პროფესორი, პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, გეოგრაფიის აკადემიური დოქტორი

განსაკუთრებით ჩრდილშია გეოგრაფიული გარემოსა და ეთნოსის ურთიერთობების კვლევა. არადა გეოგრაფიული ფაქტორების გავლენა ეთნოსების ფორმირებაზე (ეთნოგენეზისზე), ეთნიკურ კულტურაზე, ეთნიკურ ისტორიასა და ეთნიკურ პროცესებზე არა მხოლოდ უბრალოდ საინტერესო, არამედ აქტუალური და საკმაოდ პრობლემური თემაა, რომელსაც სამეცნიერო და პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. აქედან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ გეოგრაფიული გარემოსა და ეთნოგენეზისის ურთიერთგავლენის შესწავლის აქტუალობა ექვს არ უნდა იწვევდეს.

საწყისი მონაცემები და კვლევის მეთოდები. წინამდებარე ნაშრომი ეყრდნობა კვლევის თვისებრივ მეთოდებს, კერძოდ, კონტენტ-ანალიზს, ინვენტ-ანალიზს და დისკურს-ანალიზს. საკითხის ირგვლივ არსებული ლიტერატურის კვლევის, მასალის განზოგადებისა და შედარებითი ანალიზის საფუძველზე მიიღება შედეგები და კეთდება დასკვნა.

ძირითადი შედეგები. ნებისმიერი ეთნოსის ჩამოყალიბება მიმდინარეობს გარკვეულ გეოგრაფიულ არეალში, სადაც უნიკალური, მხოლოდ ამ ადგილისათვის დამახასიათებელი ბუნებრივი პირობები, ლანდშაფტის ტიპები და სხვა გეოგრაფიული მახასიათებლებია. გეოგრაფიული გარემოს გავლენა ეთნოსის ფორმირებაზე და მის შემდგომ განვითარებაზე იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ზოგიერთ მკვლევარს სწორედ გეოგრაფიული გარემო მიაჩნია ეთნოსის განმსაზღვრელ ფაქტორად და ეთნოსსაც არა იმდენად სოციალურ კულტურულ, რამდენადაც გეოგრაფიულ ფენომენად მიიჩნევს [Гумилев, 1990; 1994]. აქედან გამომდინარე, ეთნოსისა და გეოგრაფიული გარემოს ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემა ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია და მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მასზე ყურადღების გამახვილება.

საყოველთაოდ გავრცელებული თვალსაზრისით გეოგრაფიულ გარემოდ მიჩნეულია გეოგრაფიული გარსის ის ნაწილი, სადაც ადამიანი ცხოვრობს და მისგან განიცდის სახეცვლილებას. აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა მხოლოდ საკითხი იმის შესახებ, თვითონ საზოგადოება მიეკუთვნება თუ არა გეოგრაფიულ გარემოს. ავტორთა ერთი ჯგუფის აზრით [Анучин, 1972] საზოგადოება არის გეოგრაფიული გარემოს ნაწილი და მის მიერ შექმნილი მთელი მატერიალური დოვლათი (ქარხნები, ფაბრიკები, გზები, ქალაქები, დამუშავებული მიწები და ა.შ.) ისევე მიეკუთვნება გეოგრაფიულ გარემოს, როგორც ბუნებრივი ლანდშაფტები. მკვლევართა მეორე ჯგუფის აზრით [Калесник, 1965] თუ საზოგადოებას გეოგრაფიულ გარემოს ნაწილად ჩავთვლით, მაშინ თვითონ ტერმინი „გარემო“ ჰკარგავს აზრს და გაუგებარია ვის მიმართ არის იგი გარემო. ზოგიერთი ავტორი თვლის, რომ გეოგრაფიულ გარემოს უნდა მივაკუთვნოთ ადამიანის მიერ შექმნილი მარტო ის ელემენტები, რომლებიც ადამიანის გარეშე გააგრძელებენ განვითარებას ბუნების სხვა ელემენტების მსგავსად (მაგ., ანთროპოგენური ლანდშაფტები, ხელოვნური ტყეები, არხები, წყალსაცავები და ა.შ., მაგრამ არა სამრეწველო და სამოქალაქო ნაგებობები, რომლებიც თვითგანვითარების უნარს მოკლებულია და ადამიანის გარეშე დროთა განმავლობაში დაინგრევა და გაპარტახდება). ე. ალაევის აზრით, საზოგადოება გეოგრაფიული გარემოს ნაწილი არ არის, თუმცა მჭიდროდ არის მასთან დაკავშირებული. იგი გვთავაზობს ტერმინ „ოიკუმენას“, რომელიც აერთიანებს საზოგადოებასა და გეოგრაფიულ გარემოს [Алаев, 1983]. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ საზოგადოება თავისთავად არ არის გეოგრაფიული გარემოს შემადგენელი ნაწილი, მაგრამ მის მიერ შექმნილია ყველა მატერიალური სიმდიდრე, უდავოდ, უნდა მივაკუთვნოთ გეოგრაფიულ გარემოს, ხოლო ამ უკანასკნელისა და საზოგადოების გამაერთიანებელ ცნებად „სოციოსფერო“ მიგვაჩნია.

მკვლევართა უმრავლესობა ეთნოსს საზოგადოებრივ (სოციალურ-კულტურულ)

ფენომენად მიიჩნევეს, თუმცა არავინ უარყოფს მასზე გეოგრაფიული პირობების უზარმაზარ გავლენას. მკვლევართა გარკვეული ნაწილი კი თვლის, რომ ეთნოსი ბუნების მოვლენაა. მართალია იშვიათია ისეთი რადიკალური მტკიცება, რომ ეთნოსი მიჩნეული იყოს წმინდა ბიოლოგიურ ფენომენად (ისე როგორც რასა), მაგრამ ლ. გუმილიოვისა და მისი მიმდევრების აზრით იგი ბუნებრივ, კერძოდ, გეოგრაფიულ წარმონაქმნად უნდა მივიჩნიოთ და სოციალურ-კულტურული მხარე მისი მხოლოდ გარეგნული გამოხატულებაა.

ეთნოსი რომ წმინდა ბიოლოგიური მოვლენა იყოს, მაშინ გეოგრაფიულ და სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებს თითქმის არავითარი როლი არ ექნებოდა ეთნოსის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე. კერძოდ, თუ მაგალითად, ბავშვს ქართველი მშობლები ეყოლებოდა, მაშინ მიუხედავად იმისა თუ სად და როგორ გარემოში გაიზრდებოდა იგი, მაინც ქართველი იქნებოდა (ისევე, როგორც შავკანიანი მშობლების შვილი გრენლანდიაში რომ დაიბადოს და გაიზარდოს მაინც შავკანიანი დარჩება). სინამდვილეში ასეთი რამ არ ხდება და ამიტომ ეთნოსის წმინდა ბიოლოგიურ ფენომენად განხილვა (რასისგან განსხვავებით) საფუძველს მოკლებულია, თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ბიოლოგიური ბუნება ეთნოსში საერთოდ უგულებელვყოთ.

ასევე არ მიგვაჩნია სწორად ეთნოსის წმინდა სოციალურ-კულტურულ მოვლენად გააზრება. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ ეთნოსი უნდა იცვლებოდეს საზოგადოებრივი ფორმაციების, ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ სოციალური პროცესების ცვლილებების შესაბამისად. ხოლო ცალკეულ ინდივიდებს შეეძლებოდათ ისევე შეეცვალათ ეთნიკური კუთვნილება, როგორც მაგალითად მოქალაქეობა, სახელმწიფო ქვეშევრდომობა, რელიგია თუ პოლიტიკური რწმენა (ლაპარაკია ეთნოსის ძირითადი ნიშნის, ეთნიკური თვითშეგნების ცვლილებაზე და არა ეროვნების აღმნიშვნელი რეკვიზიტის შეცვლაზე პიროვნების პირადობის დამადასტურებელ დოკუმენტებში, რაც ხშირ შემთხვევაში რეალური ფაქტის ფორმალური დადასტურებაა).

ეთნოსის გეოგრაფიულ ფენომენად აღიარების მომხრეთათვის ძირითადი არგუმენტი შემდეგია: ყოველი ეთნოსი ყალიბდება და ვითარდება გარკვეულ გეოგრაფიულ არეალში. ამდენად, ყველა ხალხს თავისი საკუთარი ტერიტორიული ერთეული აქვს, ეს ტერიტორიული ერთეულები ერთმანეთისაგან განსხვავდება თავისი ბუნებრივი პირობებით. სწორედ ეს გეოგრაფიული მრავალფეროვნება განაპირობებს ეთნოსთა მრავალფეროვნებას და განსხვავებულობას [Altman, Chemers, 1980]. თუ ეთნოსი იცვლის გარემო პირობებს (ე. ი. იცვლის საცხოვრებელი ტერიტორიას), მაშინ ეს აუცილებლად გამოიწვევს ეთნოსის ცვლილებას და ახალ ტერიტორიაზე ახალი ეთნოსი ჩამოყალიბდება (თუნდაც ძველი სახელწოდება შენარჩუნებული იქნეს). ამდენად, ეთნოსის ჩამოყალიბების, განვითარებისა და ცვლილებების ძირითადი ფაქტორი გეოგრაფიული გარემოა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეთნოსი გეოგრაფიული ფენომენია.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ეთნოსი ერთდროულად არის როგორც ბუნებრივი (გეოგრაფიულ-ბიოლოგიური), ისე საზოგადოებრივი (სოციალურ-კულტურული) ფენომენი. იგი ყალიბდება და ვითარდება გარკვეული გეოგრაფიულ პირობებში, რომელთა გავლენაც აისახება ეთნოსის ეკონომიკაზე, კულტურაზე, სოციალურ ორგანიზაციაზე, ენასა და ფსიქოლოგიაზე. გარემო პირობების ცვლილება უეჭველად იწვევს ცვლილებებს ეთნოსის საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარეზე. ჩვენ ვიზიარებთ იმ აზრსაც, რომ საცხოვრებელი არეალის შეცვლა უცილობლად გამოიწვევს ეთნოსის ძირეულ ცვლილებას, თვით ახალი ეთნოსის ჩამოყალიბებამდე. დღეს არსებული ეთნოსების უმრავლესობის ჩამოყალიბებაზე და განვითარებაზე გეოგრაფიულმა ფაქტორმა უაღრესად მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. სწორედ ამ კუთხით განვიხილავთ ეთ-

ნოგენეზისისა და ეთნოისტორიის გეოგრაფიულ ასპექტებს.

ნებისმიერი ხალხის ეთნოგენეზისი ძალიან რთული და მრავალმხრივი პროცესია. ალბათ, არ მოიძებნება ეთნოსი, რომლის ჩამოყალიბებაში და შემდგომ ისტორიაში სხვა ეთნოსებს არ მიეღოთ მონაწილეობა. თანამედროვე ეთნოსთა აბსოლუტური უმრავლესობა სხვადასხვა ეთნოსების შერწყმის, სუბეთნიკური ჯგუფების კონსოლიდაციის, ცალკეული ეთნიკური ჯგუფების ასიმილაციის და ეთნიკური სეპარაციისა და პარცელაციის შედეგად წარმოიშვა. ამდენად, აბსოლუტურად სუფთა, „წმინდასისხლიანი“ ეთნოსები, რომლებსაც არასოდეს არავინ არ შერევია, არ არსებობენ და არც შეიძლება არსებობდნენ.

როდესაც ეთნოსი წარმოიქმნება ორი ან რამდენიმე ეთნოსის შერწყმის შედეგად, ასეთ შემთხვევაში ყველაზე გავრცელებული მოდელია, რომ მოცემულ ტერიტორიაზე მცხოვრებს შეერიოს სხვა ტერიტორიიდან მოსული განსხვავებული ეთნოსი (ან ეთნოსები). ამგვარად, ეთნოგენეზისის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი მიგრაციაა. შემთხვევითი არ არის, რომ ძალიან ბევრი ეთნოსის მითებსა და ლეგენდებში მნიშვნელოვანი ყურადღება მათ პირვანდელ სამშობლოს და ახალ ტერიტორიაზე გადმოსახლების ისტორიას ეთმობა.

მაგრამ რა განაპირობებს ამა თუ იმ ეთნიკური ჯგუფის მასობრივ გადასახლებებს თავიანთი ძველი საცხოვრებელი ადგილიდან ახალი სამშობლოს სამებნელად? რა მიზეზებმა შეიძლება აიძულოს ხალხი აიყაროს თავისი მიწა-წყლიდან და შორეულ და სახიფათო გზას დაადგეს?

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი მასობრივი მიგრაციების (რამაც დღევანდელი ხალხების უმრავლესობის ეთნოგენეზისში არსებითი როლი შეასრულა) ძირითადი მიზეზი გეოგრაფიულ ფაქტორში უნდა ვეძიოთ. კერძოდ, ადგილობრივი გეოგრაფიული პირობები და გეოეკოლოგიური მდგომარეობა ვეღარ უზრუნველყოფდა ეთნოსის არსებობას და ამიტომ ეთნოსი იძულებული იყო ახალი, მისთვის შესაფერისი გარემო მოეძებნა [Ponting, 1991].

როგორც ცნობილია, საპიენტოზაციის პროცესი ხმელეთის ერთ არეალში მიმდინარეობდა, რომელიც ჩრდილო-აღმოსავლეთ აფრიკას, სამხრეთ-დასავლეთ აზიასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპას მოიცავდა. სწორედ აქედან მოხდა მოაზროვნე ადამიანის განსახლება დედამიწის მთელ ტერიტორიაზე. მოხდნენ რა სხვადასხვა გეოგრაფიულ პირობებში, ადამიანებს შორის თანდათან ღრმავდებოდა განსხვავებები ანთროპოლოგიური (რასობრივი) და ენობრივი თვალსაზრისით. ასევე განსხვავებული ბუნებრივი პირობები მოითხოვდა მეურნეობის განსხვავებულ ტიპებს, რაც იწვევდა განსხვავებებს მატერიალურ კულტურაში. ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, საფუძველი იყო განსხვავებებისა სულიერ კულტურაში და ა.შ. ამგვარად, სულ პირველი ეთნიკური ჯგუფების ჩამოყალიბება (როცა შეიძლება ლაპარაკი ეთნოსებზე, ყველა იმ აუცილებელი ატრიბუტით, რომელიც მათთვის განმსაზღვრელია – ენა, კულტურა, ფსიქიკა და ა.შ.), ჩვენი აზრით, გეოგრაფიულმა ფაქტორმა განაპირობა და ამდენად ეთნოგენეზისი არა მარტო სოციალურ-კულტურული, არამედ გეოგრაფიული ფენომენიცაა.

ისტორიულ ეპოქაში უკვე არაერთი ფაქტის მოყვანა შეიძლება, რომელიც ადასტურებს გეოგრაფიული გარემოს განმსაზღვრელ გავლენას ამა თუ იმ ეთნოსის ფორმირებაზე.

დღევანდელი ინდოევროპელების განსახლების არეალი ძალიან ფართოა და ხმელეთის თითქმის ნახევარს მოიცავს. განსახლების ასეთი სურათი თითქმის მთლიანად მიგრაციის შედეგია. რომ არაფერი ვთქვათ ორივე ამერიკის კონტინენტსა და ავსტრალიაზე, სადაც ინდოევროპული წარმოშობის ხალხების მიგრაცია ბოლო საუ-

კუნეების მოვლენაა, ევროპისა და აზიის ეთნოსების აბსოლუტური უმრავლესობა მიგრაციისა და მისი თანმდევი ასიმილაციისა და მიქსაციის პროცესების შედეგად წარმოიშვა. ერთ-ერთი ყველაზე უფრო არგუმენტირებული ჰიპოთეზის მიხედვით [Гамкрелидзе, Иванов, 1984] ინდოევროპელების წინარე სამშობლო მცირე აზია და სამხრეთი კავკასიაა, სადაც ისინი ქართველური და სემიტური ხალხების მეზობლად ცხოვრობდნენ (ამას ადასტურებს სემიტური და ქართველური წარმოშობის სიტყვების არსებობა პროტოინდოევროპულ ენაში და ინდოევროპული ენებისათვის საერთო სიტყვები, რომლებიც ძირითადად იმ მცენარეებისა და ცხოველების აღმნიშვნელი ცნებებია, რომლებიც მცირე აზიაშია გავრცელებული). ამ შედარებით მცირე არეალიდან მოხდა ინდოევროპელთა წინაპრების მიგრაცია ახალ ტერიტორიებზე, სადაც ადგილი ჰქონდა შერევას ძველ, მკვიდრ მოსახლეობასთან და ახალი, ინდოევროპულ ენებზე მოლაპარაკე ეთნოსების ჩამოყალიბებას.

ამ მასობრივი მიგრაციის გამომწვევი მიზეზი, ძირითადად, გეოგრაფიული ფაქტორით იყო განპირობებული. მოსახლეობის ზრდა თავისთავად მოითხოვდა საარსებო საშუალებების ზრდას, რისი მიღწევაც მხოლოდ ექსტენსიური გზით (ახალი ტერიტორიების ათვისებით) იყო შესაძლებელი. მოსახლეობის ნამატი ტოვებდა ძველ საცხოვრებელს და საარსებო საშუალებების საძებნელად ახალი ტერიტორიების ასათვისებლად მიემართებოდა. სხვა გეოგრაფიული პირობების გამო მას უხდებოდა საგრძნობლად შეეცვალა ტრადიციული ყოფა, კულტურა, სამეურნეო საქმიანობა, რაც თავის მხრივ, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა სულიერ კულტურასა და ფსიქოლოგიაზე. ამას ემატებოდა კონტაქტები აბორიგენ (არაინდოევროპელ) მოსახლეობასთან, შერევა მათთან და მათთვის დამახასიათებელი კულტურისა და ტრადიციების შერწყმა საკუთართან. ყოველივე ეს საკმარისი იყო რათა ჩამოყალიბებულიყო ახალი ეთნოსი, რომელიც საგრძნობლად განსხვავდებოდა, როგორც ძველი აბორიგენი, ისე მოსული ეთნოსისაგან. პრაქტიკულად ასე ჩამოყალიბდნენ პირველი ინდოევროპული ეთნოსები.

დაახლოებით იგივე გზა გაიარა ყველა სხვა ეთნოსმაც, რომელთა წარმოშობაშიც გეოგრაფიული და ეკოლოგიური მიზეზებით გამოწვეულმა მიგრაციის ფაქტორმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.

მარტო ძველი მსოფლიოს ისტორიაში ეთნიკური მიგრაციების უამრავი მაგალითია, რამაც მთელი რიგი ხალხების ეთნოგენეზისა და ეთნიკურ ისტორიაზე არსებითი გავლენა იქონია.

მსოფლიოს ერთ-ერთი პირველი ცივილიზაციის შემქმნელი ხალხი – შუმერები, ჩამოყალიბდნენ ადგილობრივი აბორიგენი და მოსული (სავარაუდოდ ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან) ხალხების შერევის შედეგად. საფიქრებელია, რომ შუმერების წინაპართა მიგრაცია შუამდინარეთში განპირობებული იყო გეოგრაფიული ფაქტორით და მიზნად ისახავდა ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების მქონე ტერიტორიის ხელში ჩაგდებას. იგივე შეიძლება ითქვას შუამდინარეთის მეორე უძველესი ხალხის, სემიტური წარმოშობის აქადელების შესახებ, რომელთა მიგრაცია მესოპოტამიის ნაყოფიერ დაბლობზე გეოპოლიტიკურ და გეოეკონომიკურ მიზნებს ისახავდა [ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, 1972].

დაახლოებით ასეთივე გზით წარიმართა ძველი აღმოსავლეთის სხვა ხალხების ეთნოგენეზისი. ძველებრაული ეთნოსი წარმოიშვა მოსული პროტოებრაული ტომების შერევით მკვიდრ ქანაანელ და ფილისტიმელ ტომებთან (ეს უკანასკნელნი თვითონაც მოსული ე. წ. „ზღვის ხალხების“ ერთ-ერთი შტო იყო, რომლებიც ძველი საცხოვრებელი ტერიტორიიდან, კერძოდ პელოპონესისა და ეგეოსის ზღვის კუნძულე-

ბიდან, ბერძნულმა ტომებმა გამოდევნეს). ძველი ასურელები ბაბილონელ-აქადელი ხალხებისა და არამეელების მიქსაციის შედეგია. ძველი სპარსელები მოსული ირანული ტომებისა და ადგილობრივი არაინდოევროპული ხალხების შერევის შედეგად წარმოიშვნენ. სამხრეთ კავკასიაში მიგრირებულმა ინდოევროპელმა ტომებმა მოახდინეს მკვიდრი კავკასიური და ხურიტულ-ურარტული ტომების ასიმილაცია და სათავე დაუდეს სომხურ ეთნოსს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო ინდოევროპულ ენებზე მოლაპარაკე არიელი ტომების მასობრივი მიგრაცია ინდოსტანის ნახევარკუნძულზე, რომლებმაც დრავიდელი ტომების ასიმილაციის შემდეგ თანამედროვე ინდური ეთნოსების უმრავლესობას ჩაუყარეს საფუძველი.

ყველა ზემოთმოყვანილ მაგალითში ეთნოგენეზის ძირითადი ფაქტორი მიგრაციაა. მიგრაცია კი, როგორც წესი, იძულებითი მოვლენაა (ლაპარაკია არა ინდივიდუალურ, არამედ მასობრივ მიგრაციაზე, როცა მთელი ტომი თუ ხალხი ტოვებს ტრადიციულ საცხოვრებელ არეალს). მთავარი მიზეზი, რომელმაც შეიძლება აიძულოს მოსახლეობა წავიდეს ემიგრაციაში არის ის, რომ მისი შემდგომი ცხოვრება ძველ ტერიტორიაზე შეუძლებელია. ეს კი ჩვეულებრივ გეოგრაფიულ ფაქტორებთან არის დაკავშირებული. კერძოდ, გეოგრაფიული პირობები და რესურსები არასაკმარისია ეთნოსის აღწარმოებისა და განვითარებისათვის და თვითგადარჩენის მიზნით აუცილებელი ხდება ახალი ტერიტორიების ათვისება [Environmentalism and cultural theory, 1996].

მართალია ისტორიაში ხშირია შემთხვევები, როცა ეთნოსის მიგრაციის ძირითადი მიზეზი არა გეოგრაფიული პირობები, არამედ გარეშე ძალის აგრესიაა, მაგრამ თვით აგრესორი ეთნოსის მოქმედების მიზეზი სხვისი ტერიტორიის ხელში ჩაგდებაა. ეს კი, თავის მხრივ, მისი გეოგრაფიული (გეოპოლიტიკური, გეოეკონომიკური) პირობების გაუმჯობესებას ისახავს მიზნად. ისე, რომ გეოგრაფიული ფაქტორი ირიბი ფორმით აქაც ფიგურირებს.

ევროპის ეთნიკური ისტორია თვალსაჩინო მაგალითია იმისა, თუ რა გავლენას ახდენდა ეთნოგენეზისზე მიგრაციული პროცესები, ხოლო ამ უკანასკნელზე გეოგრაფიული ფაქტორი.

ძველი გერმანელების სამშობლო სამხრეთი სკანდინავიაა. აქ, ამ შეზღუდულ ტერიტორიაზე და საკმაოდ მკაცრ ბუნებრივ პირობებში, შეუძლებელი აღმოჩნდა გერმანელი ეთნოსის ზრდა და განვითარება – ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალი ამის საშუალებას არ იძლეოდა. იგი საკმარისი იყო მხოლოდ მოსახლეობის გარკვეული რაოდენობისათვის. მოსახლეობის დანარჩენი ნაწილისა და ბუნებრივი ნამატის უზრუნველსაყოფად აუცილებელი იყო ახალი ტერიტორიების ათვისება. სწორედ ეს იყო მთავარი მიზეზი გერმანული ტომების ინტენსიური მიგრაციისა ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში, სადაც ადგილობრივ კელტურ ტომებთან შერევის შემდეგ ახალი ეთნოსები წარმოიშვნენ.

როცა რამდენიმე ეთნოსის შერწყმის შედეგად ახალი ეთნოსი წარმოიქმნება, როგორც წესი, ეს პროცესი ერთ-ერთი მათგანის დომინირებით მიმდინარეობს. კერძოდ, ახლადწარმოქმნილი ეთნოსის ენა, ეთნოგენეზისში მონაწილე დომინანტი ეთნოსის ენიდან იღებს სათავეს (თუმცა, რასაკვირველია, სხვა ეთნოსების ენებიდანაც საკმაოდ ბევრ ლექსიკურ ერთეულსა და გრამატიკულ კონსტრუქციას ითვისებს). დომინირებას ასეთ შემთხვევაში მარტო რიცხოვნება არ განაპირობებს. მნიშვნელოვან როლს ასრულებს აგრეთვე ენის განვითარებისა და სრულყოფის ფაქტორი, აგრეთვე თუ რამდენად ადვილად ასათვისებელია იგი. მაგალითად, საეჭვოა, რომ ნიდერლანდების ტერიტორიაზე მოსული გერმანელი ტომები რიცხობრივად ჭარბობდნენ ადგილობრივ კელტებს. მაგრამ ამ უკანასკნელებმა სრული ასიმილაცია (გერმანიზაცია) განიცა-

დეს. კიდევ უფრო თვალსაჩინოა მთელი რიგი ხალხების ლათინიზაციის პროცესი, რომელსაც ძველი წელთაღრიცხვის ბოლოს და ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში ჰქონდა ადგილი. ეთნიკური ლათინები (რომაელები), აპენინის ნახევარკუნძულის გარდა, არსად მოსახლეობის უმრავლესობას არ შეადგენდნენ. მართო იმ ფაქტორით, რომ ლათინური რომის იმპერიის სახელმწიფო ენა იყო, ვერ აიხსნება მისი ფართო გავრცელება იმპერიის ცალკეული რაიონებში. აქ, როგორც ჩანს, ლათინური ენის მოქნილობამ და შედარებით სიადვილემ ითამაშა მნიშვნელოვანი როლი. მოსახლეობის ლათინურ ენაზე გადასვლა იმპერიის იმ ნაწილებში მოხდა, სადაც მოსახლეობა კელტურ (გალია) და იბერიულ (პირინეის ნახევარკუნძული) და ილირიულ-თრაკიულ (დღევანდელი რუმინეთი) ენებზე ლაპარაკობდა. ხოლო იმ ხალხებმა, რომლებიც გერმანულ და მით უფრო ბერძნულ ენებზე ლაპარაკობდნენ, დედა ენა შეინარჩუნეს.

დაახლოებით ასეთივე გზით წარიმართა სლავთა ეთნოგენეზისი. ახ. წ. II საუკუნემდე მათ მცირე ტერიტორია ეკავათ ცენტრალურ ევროპაში. სლავების რიცხოვნების ზრდასთან ერთად თანდათან ფართოვდებოდა მათი საცხოვრებელი არეალიც. ადგილობრივი ბუნებრივი პირობები არ იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ დაკმაყოფილებულიყო მოსახლეობის ნამატი. ამიტომ აუცილებელი ხდებოდა ახალი ტერიტორიების ათვისება. III-VII საუკუნეებში სლავების მასობრივმა მიგრაციამ მოიცვა აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ტერიტორია. ხდებოდა ადგილობრივი ილირიული, თრაკიული თუ უგრო-ფინური ტომების ასიმილაცია, რამაც ძალიან გაზარდა სლავთა რიცხოვნება. VIII საუკუნისათვის ისინი ევროპის ერთ-ერთი ყველაზე მრავალრიცხოვანი და ყველაზე დიდი განსახლების ტერიტორიის მქონე ეთნოსი იყო (ამ პერიოდისთვის სლავები ჯერ კიდევ არ იყვნენ დაყოფილი ცალ-ცალკე ეთნოსებად და სუპერეთნოსს ჯერ არ შეადგენდნენ).

როგორც ჩანს, გეოგრაფიული ფაქტორით იყო განპირობებული უნგრელების (მაღიარების) მიგრაცია ურალიდან დუნაის დაბლობზე [Minahan, 2000].

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი მსოფლიოს ეთნიკური რუკის ფორმირებაზე და მთელი რიგი ხალხების ეთნოგენეზისზე შეასრულა მომთაბარე ტომების მასობრივმა მიგრაციებმა.

მომთაბარე ტომების მასობრივი გადასახლებები ყველაზე აშკარა მაგალითია გეოგრაფიული ფაქტორის გავლენისა ეთნოგენეზისსა და ეთნოისტორიაზე. როგორც წესი, მომთაბარე ტომი იძულებულია მიატოვოს თავისი ტრადიციული საძოვრები მაშინ, როცა იგი ვეღარ უზრუნველყოფს პირუტყვის გამოკვებას და, შესაბამისად, შიმშილის საფრთხის წინაშე დგება. ეს საშიშროება რამდენიმე მიზეზმა შეიძლება გამოიწვიოს: უკონტროლო მოვების შედეგად საძოვრები კარგავენ ნაყოფიერებას, ხდება ეროზია, გაუდაბნოება, მცენარეული საფარის დეგრადაცია. ე. ი. ძირითადი მიზეზი ეკოლოგიურია – არასწორი ბუნებათსარგებლობა. არ არის გამორიცხული გლობალური ეკოლოგიური ცვლილებებიც. მაგ., დათბობა ან სიმშრალე, რამაც შეიძლება გამოუდგარი გახადოს საძოვრები. ასეთ შემთხვევაშიც მიგრაცია გარდაუვალია. რასაკვირველია შესაძლებელია, რომ მიგრაცია განხორციელდეს ეკოლოგიური მიზეზების გარეშეც. კერძოდ, გაზრდილი მოსახლეობისა და საქონლის ნამატს სჭირდება ახალი ტერიტორიების ხელში ჩაგდება [Гумилев, 1990].

ცხადია, ახალ ტერიტორიაზე მისულ ეთნოსს ხვდება ადგილობრივი ეთნოსი და მათი შეჯახება გარდაუვალი ხდება. ასეთ შემთხვევაში, ეთნოგეოგრაფიული თვალსაზრისით, სხვადასხვა შედეგი შეიძლება მივიღოთ. 1. დამხვდური ეთნოსი ამარცხებს და განდევნის მოსულ ეთნოსს; 2. მოსული ეთნოსი განდევნის ადგილობრივ ეთნოსს და მის ტერიტორიაზე სახლდება (თუმცა დამხვდური ეთნოსი აგრძელებს არსებობას,

ოღონდ სხვა ტერიტორიაზე); 3. მოსული ეთნოსი სახლდება დამხვდურის ტერიტორიაზე და ადგილი აქვს ორი ეთნოსის თანაცხოვრებას; 4. მოსული ეთნოსი ახდენს დამხვდური ეთნოსის ასიმილაციას; 5. დამხვდური ეთნოსი ახდენს მოსულის ასიმილაციას; 6. ხდება მოსული და დამხვდური ეთნოსების შერწყმა და მიიღება ახალი ეთნოსი.

აღნიშნული ექვსი ძირითადი ვარიანტი შეიძლება დაიყოს ქვევარიანტებად. ამასთან ეს სქემა ზოგადია და მარტო მომთაბარე ტომების მიგრაციის შედეგებს არ ასახავს. თვალსაჩინოებისათვის მოვიყვანთ თითოეული მათგანის კონკრეტულ მაგალითს.

პირველი შემთხვევის (დამხვდური ეთნოსი განდევნის მოსულ ეთნოსს) მაგალითები უამრავია და ალბათ, ყველა ეთნოსის ისტორიაში ჰქონდა ადგილი. საქართველოს შემთხვევაში ეს მონღოლების (XIV საუკუნე) ან თურქმანების (ზახტურიონის 1659 წლის აჯანყების შედეგად.) განდევნა იყო.

მეორე მოვლენის მაგალითია ებრაელების, სომხებისა და ასირიელების განდევნა თავიანთ ისტორიული მიწა-წყლიდან და მათ ადგილზე მოსული ხალხების (არაბები, თურქები) დამკვიდრება.

მესამე შემთხვევის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ მოსული არაბებისა და ადგილობრივი ბერბერების თანაცხოვრება მაროკოსა და ალჟირში.

მოსული ეთნოსის მიერ ადგილობრივის ასიმილაციის მაგალითია უნგრელებისა და თურქების შემთხვევა. ხოლო დამხვდურის მიერ მოსულის ასიმილაციას ადგილი ჰქონდა საქართველოსა (ყივჩაყები) და რუსეთში (მონღოლების ასიმილაცია რუსების მიერ).

რაც შეეხება მეექვსე შემთხვევას, ესეც ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ვარიანტია და ბევრი თანამედროვე ეთნოსი სწორედ ასეა წარმოშობილი (ინგლისელები, ფრანგები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ოსები).

მიგრაციებმა ინტენსიური ხასიათი მიიღო დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შემდგომ პერიოდში. განსხვავებით შუა საუკუნეებისგან აქ უშუალოდ ეკოლოგიურ და გეოგრაფიულ ფაქტორს ისეთი დიდი პირდაპირი მნიშვნელობა აღარ ჰქონია. ძირითადი მიზეზი ეკონომიკური ხასიათის იყო. მაგრამ ირიბად გეოგრაფიული ფაქტორი მაინც ფიგურირებდა, რადგან ძველ სამყაროში (კერძოდ, ევროპაში) შეზღუდული ტერიტორია და ბუნებრივი რესურსები ვეღარ უზრუნველყოფდა მოსახლეობის ნამატის სრულ დაკმაყოფილებას. ახლად აღმოჩენილი ტერიტორიების კოლონიზაციაშიც გეოგრაფიული ელემენტი აშკარა იყო. ჯერ ხდებოდა გეოგრაფიული მდებარეობითა და ბუნებრივი პირობებით ხელსაყრელ მდგომარეობაში მყოფი ტერიტორიების ათვისება, ხოლო შემდგომ უფრო შორეული და ნაკლებად მოხერხებული მიწების კოლონიზაცია [McDonald, 2007].

სწორედ ასეთი მიგრაციების შედეგია ჩრდილოეთ და სამხრეთ ამერიკის ყველა ძირითადი ერის, აგრეთვე ავსტრალიელებისა და ახალი ზელანდიელების ეთნოგენეზისი და ეთნიკური ისტორია. შემთხვევითი არ არის, რომ მათ ემიგრანტთა ერებს უწოდებენ.

თანამედროვე მსოფლიოში მიგრაციის ძირითადი მიმართულება განვითარებადი სამყაროდან დასავლეთ ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკისაკენ არის მიმართული. მილიონობით აზიელი, აფრიკელი და ლათინოამერიკელი ტოვებს თავის სამშობლოს, სადაც მოსახლეობის მაღალი ზრდის ტემპებისა და საარსებო რესურსების ნაკლებობის გამო შეუძლებელი ხდება ნამატის დაკმაყოფილება და სახლდება განვითარებულ ქვეყნებში. ყოველივე ეს მნიშვნელოვნად ცვლის ამ ქვეყნების ეთნიკურ სურათს, ეთნიკურ პროცესებს და, საბოლოო ჯამში, ახალ ეთნოგენეტიკურ პროცესებს უდებს სათავეს. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ანთროპოლოგიური, რელიგიური და ენობრივი შემადგენლობა საგრძნობლად იცვლება მკვიდრი ეთნოსების ხვედრითი წილის შემცირების შედეგად.

დასკვნა. ზემოთ განხილულის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გეოგრაფიული გარემო განმსაზღვრელი ფაქტორია ეთნოგენეზის პროცესში და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეთნიკურ ისტორიაში. გეოგრაფიული გარემო განსაზღვრავს ამა თუ იმ ეთნოსის მატერიალურ და სულიერ კულტურას, კერძოდ, მეურნეობის ტიპს, საცხოვრებლის ფორმას, ჩაცმულობას, სამზარეულოს, ფოლკლორს, მითოლოგიას, დიდ გავლენას ახდენს ენაზე და წეს-ჩვეულებებზე. დღევანდელი ეთნოსების დიდი უმრავლესობა ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ეთნოსების შერევისა და ურთიერთქმედებების შედეგად, რაც გამოწვეული იყო მიგრაციული პროცესებით. ეს მიგრაციები კი, თავის მხრივ, ბუნებრივი პირობების ცვლილების, კერძოდ, მიწების დეგრადაციის, გვალვის, წყლის დეფიციტის, ბიორესურსების შემცირების შედეგი იყო. ახალ გარემოში მოხვედრილი და ადგილობრივი, მკვიდრი ეთნოსების ურთიერთქმედების სხვადასხვა ვარიანტებს ჰქონდა ადგილი, რის გამოც სხვადასხვა ეთნოსების გენეზისი საგრძნობლად განსხვავდება ერთმანეთისგან.

ლიტერატურა

1. მარგიანი გრ. გეოგრაფიული გარემოს როლი საზოგადოების განვითარებაში. თბ., „მეცნიერება“, 1985.
2. ყორანაშვილი გ. გეოგრაფიული გარემოს როლი საზოგადოების განვითარებაში. თბ., „მეცნიერება“, 1975.
3. ყორანაშვილი გ. ეთნოფსიქოლოგი და ტრადიციები. თბ., „მეცნიერება“, 1983.
4. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია. თბ., თსუ გამომცემლობა, 1972.
5. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. Москва: “Мысль”, 1983.
6. Анучин В. А. Теоретические основы географии. Москва, 1972.
7. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. Москва: “Мысль”, 1982.
8. Гамрекелидзе Т. В., Иванов В. В. - Индоевропейский язык и Индоевропейцы. Тб., 1984.
9. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период. Ленинград, 1990.
10. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли. Москва, 1994.
11. Калесник С. В. Общее землеведение. Москва, 1965.
12. Кушнер (Кнышев) П. И. Этнические территории и этнические границы. Москва, 1951.
13. Adamson Hoebel E. Anthropology: The Study of Man. New York, 1972.
14. Altman I., Chemers M. Culture and Environment. Monterey CA, 1980.
15. Bennett J. Human Ecology as Human Behavior. New Brunswick and London, 1996.
16. Environmentalism and cultural theory. New York, 1996.
17. McDonald Jason. American Ethnic History: Themes and Perspectives. 2007.
18. Minahan, James. One Europe, many nations: a historical dictionary of European national groups. 2000.
19. Ponting C. A Green History of the World. New York, 1991.

Zurab Davitashvili

The Role of Geographical Environment in Ethnogenesis and in Ethnic History

Summary

Geographical environment is the primary factor in the ethnogenesis and in process of ethnic history. Representatives of the conception of geographical determinism consider geographical environment as the defining factor of society. Although some scholars believe ethnos

to be primarily a geographical-biological rather than a social-cultural phenomenon. Formation of any ethnos (ethnogenesis) takes place in certain geographical and landscape milieu which determines anthropological and cultural characteristics of the ethnos (types of farming, form of housing, clothing, food, language and spiritual culture). As a rule, the ethnogenesis of various people is a result of interactions (mixing, assimilation, separation) between different ethnoses, which explains that migration processes play a big role in ethnogenesis as well as in ethnic history and that the origin of many ethnoses is the result of interaction between local and migrated ethnoses. However, the very reason behind these migrations and mass relocation of people (especially in ancient and medieval periods) was usually the worsening of geographical environment, degradation of land, climate change and the deficit of bioresources. The article argues that geographical factors led to numerous mass migrations which have played an essential role in the ethnogenesis of a number of peoples and have fundamentally changed the ethnic map of the world. Also, the article highlights six different variants of the possible result of the interaction between migrated and indigenous ethnoses and gives suitable examples.